

Emigráció és szabadságharc

A Komáromy–Csáky-csoport tevékenységének új olvasata

Farkas Katalin: Magyar függetlenségi törekvések 1859–1866. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum – Line Design, Budapest, 2011. 223 oldal

Noha 1848–1849 eseményei a magyar történelmi tudatban kiemelt jelentőségűek, egészen paradox módon a közvélemény a Nagy Évet túlélő „főszereplők” utóéletéről vajmi keveset tud. Pedig a szabadságharc politikai vezetőrétegének jelentős része nemcsak életben maradt, hanem az elkövetkező évtizedekben emigránsként komoly politikai tevékenységet is végzett. E csoport sorsának is fontos dokumentuma a Farkas Katalin doktori értekezésén alapuló kötet.

Jóllehet a kötet témája eddig sem számított feldolgozatlanak (korábban a magyar politikai emigrációról és a függetlenségi mozgalmak történetéről Lukács Lajos jelentetett meg fontos összefoglaló munkákat), ám a korábbi kutatások lezárulta óta eltelt idő, a kutatásba bevont források köre, valamint a megközelítés újszerűsége egyaránt indokoltá tette egy ilyen dolgozat megszületését. A megközelítés újszerűsége jelen helyzetben azt jelenti, hogy míg Lukács hozzáállásán érezhető egyfajta elméleti szembenállás Szabad György Kossuth-képét illetően az emigráció 1860-as években jellemző erőviszonyainak bemutatásakor, addig Farkas Katalin már inkább kívülállóként, a források – köztük számos, a magyar történetírás által kevésbé ismert olaszországi dokumentum – módszeres összegyűjtésével igyekszik árnyalni Lukács megállapításait, elsősorban az úgynevezett Csáky–Komáromy-féle csoport működésére vonatkozóan. Ez utóbbi adja ugyanis a kötet gerincét. A szerző olyan izgalmas időszakba kalauzol minket, amikor az emigráció tagozódása már igen sokrétűvé vált, hiszen ekkor már jelentékeny szerepet töltött be a

csoport életében az úgynevezett „második generációs” emigránsok köre, akik – elsősorban életkoruk okán, mint Csáky Tivadar esetében – nem töltötték be vezető szerepet itthon a szabadságharc idején.

A mű első nagyobb egységében (*Az egységes Olaszország születésének éve*) Farkas Katalin közvetlen előzményként a Magyar Nemzeti Igazgatóság megalakulását mutatja be; ezt követően tér rá az egységes Olaszország megalakulásának körülményeire, azt vizsgálva, hogy ebben a folyamatban milyen szerepet szántak a nagyhatalmak a magyar emigrációnak. A szerző nagyon jól egyensúlyoz az egyetemes történelmi események, azok magyar vonatkozásai, illetve a magyarországi szervezkedés (köztük a Honvédegyetek működésének vázolója) között, így ez a fejezet igen arányos felépítésűnek mondható. A felhasznált levéltári és könyvészeti források nagyon jól egészítik ki egymást, Farkas Katalin kitűnően szintetizálta a kútfők által lefestett helyzetet. E rész külön érdeme, hogy a szerző a „főszereplők” motivációit, személyes kapcsolatait is vizsgálta, plasztikusabb képet alkotva ezzel a szervezkedés menetéről. Az első nagyobb fejezet számunkra leginkább érdekfeszítő részét a magyarországi hadseregszervezést vizsgáló oldalak alkotják. Itt Farkas Katalin arra a következtetésre jut, hogy a Magyar Nemzeti Igazgatóság magyarországi megbízottjaként tevékenykedő Komáromy György 1861-ben kelt számszerű, hadrendnek szánt jelentése a magyarországi hadi készüeltség fokáról legfeljebb tervezetnek volt tekinthető, hiszen a szerző kimutatja, hogy a jelentésben Komáromy Fényes Elek megyékre vonatkozó népességstatisztikáját felhasználva egyszerű számításokat végzett, és szó sem volt szervezett katonai erőről.

A dolgozat nagy hangsúlyt fektet Kossuth és a hazai politikai csoportosulások

kapcsolatának vizsgálatára. Az elemzés során a szerző kiemeli, hogy bár Kossuthnak a Határozati Párt úgynevezett „balközép” részével volt szorosabb a kapcsolata, politikájának alapelveit teljes mértékben mégis csak a „szélsőbal” tette magáévá. Ezt érzékelve a volt kormányzó többször tett kísérletet, hogy a szervezkedésbe vonják be őket is. A határozati többség azonban saját érdekeit szem előtt tartva, igyekezett lejártni Kossuth előtt e parlamenti minoritást, így erre a lépésre végül nem került sor.

Az 1862-es év számos változást hozott mind az emigráció, mind a Határozati Párt életében. A szerző érzékletesen mutatja be azt a folyamatot, amelynek során Kossuth egyre inkább elszigetelődött a hazai politikai elitől, amely helyette Klapka felé fordulva próbálta meg fenntartani összeköttetéseit a külföldi – Ausztria potenciális ellenségeinek számító – kormányokkal, noha többségük már kifejezetten ellenezte a fegyveres felkelés tervét. Ebben a folyamatban a volt kormányzó személyiségjegyein (ti. hogy az irányítószerepet magának tartotta fenn) túl a legfontosabb esemény az ún. Dunai Szövetség tervének nyilvánosságra kerülése volt, amely – a szerző megállapítása szerint – egy félreértés nyomán került Kossuth aláírásával sajtó alá. A tervezet Magyarországon nagy felzúdulást váltott ki, és közvetve előidézte a Magyar Nemzeti Igazgatóság felbomlását is. Ilyen előzmények után kerül a dolgozat vizsgálatának középpontjába Komáromy György és Csáky Tivadar, akik 1862 folyamán külföldön, Genfben telepedtek le, és önálló szervezkedésbe kezdtek. Politikai tapasztalatlanságukról már 1863-ban, a lengyel felkelés idején tanúbizonyságot tettek, hiszen Farkas Katalin kimutatja, hogy a Kossuth által 1860-ban kért biztosítékokra (elsősorban Magyarország függetlenségének háborús céllá nyilvánítására) nem fordítottak figyelmet, amely adott esetben jelenthette volna azt, hogy Magyarország egyedül marad Ausztriával szemben. A szerző a források vizsgálata után pedig egyenesen arra a következtetésre jutott,

hogy 1863-ban már a Határozati Párt többsége is elfordult a kettőstől, akik ezt természetesen mindenáron titkolni akarták emigránstársaik előtt. Érdekes párhuzam vonható a dolgozat alapján a fent említett páros tevékenysége és az olasz külpolitika tapogatózó hozzáállása között, hiszen az olasz kormányzat is mindenáron „ébren akarta tartani” a magyar vonalat, amelyet potenciális ütőkártyának tartottak Ausztriával szemben, és Kossuth előtt sem titkolták, hogy más magyar politikusokkal is kapcsolatban állnak egy esetleges magyarországi háború kirobbantása érdekében. Ez pedig újabb konfliktust jelentett a Komáromy és Csáky, illetve Kossuth közötti, egyébként is igen hűvös viszonyban. Kossuth ellenlépése, egy újabb függetlenségi mozgalom szervezése Magyarországon új szereplőkkel végül kudarcba fulladt, hiszen a Vidacs-féle mozgalom hamar a hatóságok látókörébe került, ahogy az ezzel egy időben zajló, de ettől független Jámbor–Somogyi-féle összeesküvés is.

1863 végének politikai változásai végül választásra ösztönözték az olasz kormányt Kossuth és a Kossuthal szembenálló emigránsok vezetőjének tekinthető Klapka között. A döntést végül – miután az olasz vezetés kipuhította az emigráció erőviszonyait – a komáromi vár egykori védője mellett hozták meg. Klapka – miután az olasz kormány pénzügyileg is „alátámasztotta” álláspontját – ezt követően politikai szövetségesei után nézett; így jött létre a megállapodás a Komáromy–Csáky kettőssel. Farkas Katalin részletesen körbejárja a kérdést, hogy miért jöhetett létre ez a megállapodás, noha köztudottan nem volt felhőtlen a viszony a két fél között. Megállapítása szerint Klapka csak a katonai vezetést tartotta fenn magának, így szüksége volt politikai támaszra, ebben pedig nagyobb segítségére lehettek Komáromyék, akik – Kossuthal ellentétben – nem törekedtek egyszemélyi vezetésre, Komáromyék így politikai tekintetben kvázi-szabad kezűt kaptak, és otthoni kapcsolataikkal – a korábbi határozati párti

képviselőkkel – is könnyebb volt elfogadtatni Klapkát, mint Kossuthot.

Kossuth így kikerült az olasz kormány „kegyeiből”; leveleit válasza sem méltatták. Ezt követően a volt kormányzó Nedeczky István személyében újabb magyarországi megbízottat nevezett ki, aki 1863. december 17-ről 18-ra virradóra elérte, hogy az ország több pontján kiragasszanak egy proklamációt, amely tudatta, hogy újabb függetlenségi szervezkedés indult, Kossuth támogatásával. Az osztrák hatóságok azonban már az akció előtt tudomást szereztek az ügyről. Az olasz kormányzat ezzel lépéskényszerbe került, hiszen úgy tűnt, hogy Kossuth anyagi támogatás nélkül is tud sikeres akciót szervezni Magyarországon. Számukra nyilván Klapkaék és Kossuth megbékítése lett volna az ideális, de mind Komáromy, mind Klapka kategorikusan visszautasította az együttműködést a volt kormányzóval. Indokaik egybehangzóak voltak: Kossuth nem képes senkivel együtt munkálkodni, aki nem ismeri el az ő személyes vezetését. Emellett Klapka azzal vádolta Kossuthot, hogy katonai előkészületek nélkül is belerántaná Magyarországot a háborúba, noha Farkas Katalin vizsgálatai alapján biztosan állíthatjuk, hogy Kossuth volt az, aki mindig igyekezett elegendő biztosítékot szerezni külföldi támogatóitól, nehogy az ország magára maradjon Ausztriával szemben. Klapka vádja éppen szövetségeseivel, Komáromyval és Csákyval szemben állná meg a helyét. A szerző ennek az álláspontnak, illetve az olasz kormány és Kossuth között 1864. január 10-én folytatott kemény hangvételű megbeszélésnek tulajdonítja, hogy a volt kormányzó ezt követően több mint két évre elszigetelődött az olasz politikai vezetéstől.

A következő fejezet (*A lengyel felkelés időszaka*) az 1863–1864-ben Magyarországon zajló két nagy szervezkedés (a Kossuth által kinevezett Nedeczkyhez köthető és a Klapka–Komáromy–Csáky csoport által „beszervezett” Beniczkyhez kapcsolható) történetét vizsgálja. A szerző számos, korábban nem, vagy alig hivatkozott forrást

vont be a kutatásba, és eddigi ismereteinket több ponton árnyalja. Megtudhatjuk például, hogy a Nedeczky-féle csoport tevékenysége elsősorban az ország nyugati felén volt kiterjedt – itt éltek nagy számban Nedeczky rokonai és barátai –, és elsősorban az alacsonyabb társadalmi rétegekben vert gyökeret, míg Beniczky csoportját inkább az ország keleti felén élők alkották, akik többségükben módosabb emberek voltak. Farkas Katalin arra a megállapításra jut a kihallgatási jegyzőkönyvek, illetve a fegyverszállítással kapcsolatos nehézségek vizsgálata során, hogy a két külön töről fakadt szervezkedés vezetőit csak a szükség, nevezetesen a katonai előkészületek során fellépő problémák sora kényszerítette arra, hogy együttműködjenek egymással, hiszen még a denunciáns szerepét betöltő Asbóth Lajos is úgy emlékezett, hogy áthidalhatatlannak tűnő ellentétek feszültek a két csoport között. A szervezkedések lebukását követően a letartóztatottak névsorából azt a következtetést vonta le a szerző, hogy a Nedeczky-féle csoport sokkal kiterjedtebb és jobban szervezett volt, mint Beniczkyké.

1864 nyarán ismét eltolódás volt megfigyelhető az emigráció erőviszonyaiban. A források feldolgozása során Farkas Katalin arra a határozott álláspontra helyezkedik, hogy addigra Csáky és Komáromy már Klapkát is háttérbe tudta szorítani – igaz, vele, a nem gyakorlati politikussal ezt könnyebb volt megtenni, mint Kossuthal –, amely mögött elsősorban az állt, hogy az olasz kormánnyal sikerült elhíttetniük, hogy Magyarországon ők – és csak ők – továbbra is képesek jelentős fegyveres felkelést szervezni. Ezen meggyőződésben szerepet játszott, hogy Csáky változatlanul rugalmas tárgyalópartnernek bizonyult (ami adott esetben Magyarországra nézve inkább hátrányos tulajdonság volt), de sokkal fontosabb volt ennél, hogy az olasz vezető körök „külső kontrollját” megszemélyesítő Emanuele Ruspoli herceg (az olasz kormány ausztriai titkos megbízottja) jelentéseiben Komáromyék megnyilatkozásait rendre alá-

támasztotta, amely nem volt véletlen, hiszen Thaisz Elek révén vele szoros kapcsolatba kerülvén, ők sugalmazták a levelekben foglaltakat.

Az ezt követő egy év azzal telt, hogy Csákyék igyekeztek minél több pénzt szerezni az olasz kormánytól. A nemzetközi helyzet változása, illetve az új, konzervatív szemléletű miniszterelnök, Alfonso La Marmora beiktatása azonban elodázta mind a megállapodást, mind a pénzek folyósítását. A *Kísérletek a magyar, a román és a szerb nemzeti törekvések összehangolására* címet viselő fejezetből kiviláglik, hogy ebben az időszakban mindinkább Csáky került középpontba, hiszen ő próbálta újabb és újabb emlékiratok készítésével bizonyítani az olasz kormány előtt egyrészt szervezkedésük komolyságát, másrészt Olaszország érdekeltségét a magyar ügy támogatásában. Előbbiben 1865 elejétől fogva joggal kételkedtek az olasz vezető körök, hiszen egyre több forrásból úgy értesültek, hogy Ferenc József a magyar országgyűlés összehívására készül. Ráadásul immáron biztosan tudták, hogy a többség Deák politikáját támogatja, amely még elméletben sem számolt az Ausztriával szembeni fegyveres konfliktussal. Ez pedig odáig vezetett, hogy mélypontra jutott a magyar emigráció és az olasz kormányzat kapcsolata. Farkas Katalin érzékletesen ábrázolja a tények ellenére minden „légvárba” kapaszkodó Csákyék próbálkozásait, hogy eddigi értesüléseikben megingassák az immáron Firenzében székelő kormányt. A sorok között olvasva belátható azonban, hogy az emlékiratok megfogalmazása során a Csáky–Komáromy kettős számára a hangsúly egyre inkább egzisztenciális irányba tolódott el, különösen azt követően, hogy az 1865 végén összeülő országgyűlésben a Deák-párt stabil többséget szerzett.

A nemzetközi politika alakulása viszont még egy esélyt adott a magyar emigránsok számára, hogy céljukat elérjék. Erről értekezik a szerző az utolsó nagy fejezetben, amely az 1866. évi háború körülményeit

vizsgálja (*Az utolsó remény: az 1866. évi háború*). Bevezetesként elsősorban olasz nyelvű feldolgozásokra és forrásokra támaszkodva bemutatja a porosz–olasz diplomáciai közeledés menetét, majd ebben a folyamatban helyezi el a magyar emigráció újra jelentőssé váló szerepét. Az itt tárgyalt események közül érdemes kiemelni a porosz kormány (és elsősorban Bismarck) politikai manőverezését, amely egyértelműen csak eszközként használta a magyar emigrációt. Farkas Katalin komoly szakmai lényeglátásról tesz tanúbizonyságot azzal, ahogy elemzi a porosz–magyar tárgyalásokat, hiszen felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar emigráció bevonásával Bismarck egyszerre kapott ütőkártyát Ausztria ellen, és nyomást gyakorolhatott az akkoriban Firenze székhellyel működő olasz vezetésre is, hogy mindenképpen támadó háborút viseljen északkeleti szomszédja ellen. A „bizánci diplomácia” 19. századi megvalósulását mutatja ugyanakkor az a tény, hogy Bismarck semmire nem kötelezte magát írásban, tehát a felelősség alól bármikor kibújhatott. Csákyék viszont annyival is megelégedtek, hogy hivatalos porosz körök elfogadták őket a magyar ügy képviselőinek – ezzel háttérbe szorítva a Kossuth emberének számító Kiss Miklóst –, többször hangoztatott „rugalmasságukat” viszont ez esetben nyugodtan nevezhetjük felelőtlenységnek, hiszen tevékenységük egyenes következménye volt a Klapka-légió sikertelen magyarországi akciója. A fejezet másik fontos szála a magyar emigrációban korábban talán sosem tapasztalt (látszat)egység létrejötte. Kossuth kitört az elszigeteltségből, és hajlandónak mutatkozott – bizonyos feltételek teljesülése mellett – együttműködni a Komáromy–Csáky–Klapka-féle csoporttal. A szerző kielégítően tisztázza Kossuth motivációját, aki reálpolitikusként számot vetett azzal, hogy az 1866. évi háború talán az utolsó lehetőség arra, hogy Magyarország kivívja függetlenségét. A volt kormányzó fenntartásai Komáromyval és Csákyval szemben végül beigazolódtak, hiszen ők mindent elkövettek, hogy a

porosz kormánnyal kötött (szóbeli) megállapodásuk részletei ne jussanak Kossuth tudomására.

A fejezet végén a szerző pontosan dokumentálva követi végig a Klapka-légió történetét annak 1866. október 2-i feloszlásáig, majd áttér az 1866-os eseményeknek az emigráció szempontjából történő elemzésére. Lehangoló kép tárul elénk, hiszen Farkas Katalin szerint a szervezkedést ténylegesen kézben tartó Komáromy–Csáky duóval kapcsolatban Kossuth vádjai – miszerint megszegték a vele kötött megállapodást, és sikkasztottak a porosz kormány által folyósított összegből – megállják a helyüket. Azt ugyan Komáromyék javára írja a szerző, hogy bizonyos feltételek mellett a magyar függetlenség kivívása volt a céljuk, de kétségtelen, hogy mindez nem menti fel őket hibáik, sőt nyugodtan mondhatjuk, bűneik alól. Farkas Katalin a kellő történelmi távolságtartást figyelembe véve, óvatosan fogalmazza meg álláspontját a Csáky–Komáromy-csoport tevékenységével kapcsolatban, de így is arra a megállapításra jut, hogy Csáky és Komáromy felelőtlenül kezelte a porosz kormánytól kapott támogatást, saját maguk, illetve a környezetüket alkotó személyek, „kapcsolatok” (például Thaisz Elek) pénzelésére fordították azt, noha „mindez (...) a jelenleg rendelkezésre álló források alapján nem is bizonyítható.” (161–162. old.)

A dolgozatot rövid, mindössze másfél oldalnyi összegzés zárja (164–165. old.), amelyben a legfontosabb kérdéseket villantja fel még egyszer a szerző. Ez a rész lehetett volna valamivel bővebb, részletesebb, de a lényegét egy mondatban megfogalmazza Farkas Katalin: „Elmondható tehát, hogy az 1860-as években a magyar függetlenség kivívásának sem a belső, sem a külső feltételei

nem teljesültek.” (165. old.) Ugyanakkor hozzáteszi, hogy Csáky és Komáromy nem a realitás talaján mozgó lehetőséget szalasztott el, hiszen az 1860-as években már nem állt az emigráció rendelkezésére a szabadságharc kirobbantásának feltételrendszere. Mindamellett – noha Kossuth bírálatában elsősorban az egykori kormányzó által a kiegyezéssel szemben érzett keserűség motíválja a bűnbak-keresést – gátlástalanságuk és önérdékűségük méltán kárhozatható.

A kötet elemző részét követően terjedelmes függelékkel találkozhat az olvasó a Klapka-légió tisztjeiről, kap egy, az emigrációval kapcsolatos kronológiát 1858-tól 1866-ig, végül pedig 23 jó minőségű fotót a dolgozat „főszereplőiről”. Ezek az adalékok nemcsak hasznosak, hanem kétségtelenül tovább emelik a jó stílusban megírt könyv élvezeti értékét.

A bibliográfia igen terjedelmes, jól tagolt, és kitűnik belőle a szerző tájékozottsága témája tágabb összefüggéseivel kapcsolatban is. Az olvasó kényelmi szempontjait figyelembe véve jól szerkesztett személynévmutatót is csatolt munkájához Farkas Katalin, végül pedig a modern kor követelményeinek megfelelően 8-8 oldalban angolul és németül is összefoglalta munkájának eredményeit.

Farkas Katalin könyve mind forrásfeldolgozásának mennyiségét és minőségét, mind szakszerű, árnyalt megállapításait tekintve jó szívvel ajánlható a téma és a kor szak iránt érdeklődők figyelmébe. A kötet igényes megjelenése, színvonalas szerkesztése pedig csak tovább növeli az igen magas „belbecs” értékét.

ANTOS BALÁZS